

Jaskólski, Adam. Głuszkowski, Michał. 2017. *Stereotyp (od)tworzony. Język rosyjski, Rosjanie i Rosja w „Świecie według Kiepskich”*, w: Katarzyna Dembska, Dorota Paško-Konecniak (red.), *Współczesne badania nad językiem rosyjskim i jego odmianami*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, s. 73-86.

Stereotyp (od)tworzony. Język rosyjski, Rosjanie i Rosja w „Świecie według Kiepskich”

Adam Jaskólski
Michał Głuszkowski
(Toruń, Polska)

Stereotypy od dawna są popularnym problemem badawczym nie tylko w naukach społecznych, ale i w językoznawstwie. Zróżnicowanie dyscyplinarne i tematyczne utrudniają precyzyjne zdefiniowanie pojęcia, które z kolei jest niezbędne w każdej procedurze badawczej, niezależnie od tego, czy prowadzona jest ona na gruncie socjologii, czy też językoznawstwa. Obszerną, ale precyzyjną definicję stereotypu przedstawił w „Encyklopedii socjologii” Krzysztof Mudyń:

„Stereotyp w rozumieniu nauk społecznych to 1) system uproszczonych przekonań (wyobrażeń, oczekiwań), 2) o wyraźnych konotacjach emocjonalnych i oceniających, 3) podzielanych przez członków grupy lub społeczności, 4) wyrażanych w komunikacji symbolicznej, werbalnej i niewerbalnej, 5) czerpanych raczej z wtórnych przekazów społecznych niż opartych na bezpośrednim doświadczeniu, 6) dotyczących dostatecznie ważnych dla tej społeczności klasy obiektów, 7) ujmowanych w sposób globalny, 8) cechujących się sztywnością i odpornością na zmiany mimo informacji, które ich nie potwierdzają, 9) pełniących bowiem ważne funkcje adaptacyjne o charakterze socjobiologicznym i psychologicznym (Mudyń 2002: 119)”.

W wielu źródłach znajdziemy informacje na temat społecznej genezy stereotypu, jego funkcjonalności poznawczej, emocjonalnej i społecznej, trwałości i odporności na zmiany (zob. m.in. EP 1996:47; Quasthoff 1998: 14-18; Benedyktowicz 2000: 87-89; Hillmann 2007: 860-861). Lingwiści kładą z kolei nacisk na opis językowej postaci stereotypu. Jest on wyrażany w sposób werbalny, w formie sądu, a utrwała się w postaci derywatów, frazeologizmów, połączeń wyrazowych (por. Grzegorzycowa 1998: 114; Quasthoff 1998: 13). W naszych rozważaniach kluczowe znaczenie będzie miała upraszczająca funkcja stereotypu, która jest ściśle związana z jego funkcjonalnością, a także odniesienie do „obiektów dostatecznie ważnych dla społeczności”. Członkowie grupy społecznej dzięki

podobnym doświadczeniom jednoczącym ich społeczność tworzą z swoich umysłów określone schematy, polegające na przypisywaniu obiektowi z danej klasy określonych cech (por. Quasthoff 1998: 14-18; Mudyń 2002: 122; Hillmann 2007: 55). Stereotyp wykorzystywany jest przez jednostki i grupy zarówno nieświadomie, kiedy automatyczna atrybucja upraszcza obraz rzeczywistości społecznej, jak i świadomie, np. w dowcipach, anegdotach, kabarecie (Głuszkowski 2015: 394).

Stereotypy mogą dotyczyć różnych grup i obiektów, przy czym stereotyp narodowościowy, stanowiący przedmiot naszych rozważań, należy do najczęściej badanych. Funkcjonowanie w Polsce stereotypu Rosji i Rosjan świadczy o tym, że zarówno Rosjanie, jak i ich kraj są przez Polaków postrzegani jako istotny element rzeczywistości społecznej. Biorąc pod uwagę wspólną historię, wielowiekowe kontakty, bliskość języków i kultur oraz znaczenie Rosji na światowej arenie politycznej i gospodarczej, trudno byłoby uniknąć takiego zainteresowania.

Stereotypy na temat Rosji i Rosjan były wielokrotnie przedmiotem zainteresowania polskich socjologów. Obraz wyłaniający się z wypowiedzi Polaków zawiera w większości cechy negatywne: nadużywanie alkoholu, biedę, bałaganiarstwo i brak dyscypliny (Błuszkowski 2011: 99). Warto podkreślić, że stereotyp Rosjanina w świadomości Polaków jest ściśle powiązany z obrazem „ruskiego”. Ruski lub Rusek to nie tylko Rosjanin, ale także inni mieszkańcy byłego ZSRR, zwłaszcza Słowianie, czyli Ukraińcy i Białorusini, a w mniejszym stopniu również przedstawiciele innych narodowości, wobec których najczęściej nie stosuje się rozróżnień i przypisuje podobne negatywne cechy: niegospodarność, zacofanie, alkoholizm, ubóstwo, lenistwo (Błuszkowski 2011: 99).

Przypisywanie negatywnych cech Rosjanom i bliżej nie określonym „Ruskim” znajduje swoje odzwierciedlenie także w wynikach badań sympatii narodowościowych Polaków. Rosjanie od wielu lat niezmiennie należą do nacji, wobec których najwięcej osób w Polsce wyraża niechęć przy niewielkim odsetku respondentów deklarujących sympatię. W roku 2015 proporcje w badaniach CBOS przedstawiały się następująco: sympatia – 22%, obojętność – 23%, niechęć – 50% (CBOS 2015: 2). Na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat zachodziły pewne zmiany w tych wskazaniach, ale były one stosunkowo niewielkie: odsetek respondentów deklarujących sympatię do Rosjan wahał się od 16 do 34%, a niechęć od 31 do 61% (CBOS 2015: 3-4). Inaczej przedstawia się sytuacja sympatii wobec pozostałych wschodniosłowiańskich narodów. Stosunek do Ukraińców na początku lat 90. XX w. był zdecydowanie negatywny, ponieważ ok. 60-65% Polaków mówiło o niechęci wobec nich, a sympatię w analogicznym okresie wyrażało zaledwie 9-16%, ale w ostatnich latach nastąpiła

zdecydowana zmiana – spadek niechęci do poziomu ok. 32-33% i wzrost sympatii do ok. 35%. Najlepiej w tej grupie narodów postrzegani byli Białorusini, których obraz również uległ poprawie w stosunku do lat 90. XX w. i od kilku lat poziom sympatii jest mniej więcej równy poziomowi antypatii, przy czym niechęć osiągała maksymalny poziom w okolicach 50% (por. CBOS 2015: 3-4).

Przyczyny takiego postrzegania Rosjan w Polsce mają zróżnicowany charakter. Na pewno jedną z nich jest obawa przed Rosją, postrzeganą jako źródło zagrożenia militarnego i politycznego dla Polski przez znaczną część społeczeństwa – odpowiednio 67 i 63% (Ćwiek-Karpowicz 2006: 8). Obawom tym towarzyszy przekonanie, że interesy Polski i Rosji są rozbieżne, co wyraża się m.in. we wskazaniach sojuszników: Rosję wybierało zaledwie 2 do 4% Polaków (Ćwiek-Karpowicz 2006: 2-3). Na możliwe przyczyny polskiej niechęci do Rosjan wskazuje Andrzej Kępiński, pisząc o utożsamianiu opisywanego przy pomocy negatywnych stereotypów narodu z ideologią państwową (Kępiński 1995: 157), tradycyjnej wzajemnej niechęci oraz agresywnym autostereotypie Polaków, którzy sami siebie postrzegają jako bardzo atrakcyjnych i lepszych od innych, m.in. od Rosjan, którym chętnie przypisujemy zacofanie cywilizacyjne (Kępiński 1990: 7-8; 17-20).

Stereotyp jest użyteczny dla społeczności, w której jest stosowany, nie tylko ze względu na uproszczenie i przyspieszenie atrybucji, ale także w związku ze swoją funkcją poznawczą. Jednostki, które z opisywaną przez stereotyp klasą obiektów już się zetknęły, stereotyp budują głównie w oparciu o swoje własne doświadczenia, zapamiętując jedne cechy, a ignorując inne. Jednak w każdej społeczności funkcjonują także osoby, które takich doświadczeń nie miały i swoją wiedzę czerpią wyłącznie ze stereotypów funkcjonujących w przestrzeni społecznej, np. w literaturze, filmie, kabarecie, mediach. Ze względu na wspólną historię, zarówno tę dawniejszą, jak i najnowszą, stereotyp Rosjanina w Polsce był zawsze w znacznym stopniu powiązany z doświadczeniem osobistym, ale rola różnych kanałów kulturowych w rozpowszechnieniu uproszczonego obrazu jest również bardzo istotna. Wielu Polaków swoją wiedzę o Rosjanach czerpie wyłącznie z prasy, literatury lub filmu, a osoby, które mają z Rosjanami kontakty, mogą je pod wpływem tych źródeł modyfikować. Dlatego w wypadku stereotypu istotny jest nie tylko mechanizm jego powstawania, ale przede wszystkim to, w jaki sposób jest powielany, rozpowszechniany w przestrzeni społecznej. Obraz Rosjanina w polskiej kulturze popularnej związany jest zarówno z historią, jak i ze współczesnością, przy czym dominuje przekaz negatywny, czego przykładem mogą być popularne filmy i seriale sensacyjne (*Psy*, *Psy 2*, *Ekstradycja*, *Gracze*), w których Rosjanie pojawiają się jako mafiosi lub funkcjonariusze KGB (Grupa 2012: 38-39). W obrazach o

charakterze historycznym (*Katyń, Róża, Bitwa Warszawska 1920* i in.) również występują bohaterowie negatywni (bolszewicy, funkcjonariusze NKWD), a jednym z nielicznych filmów ukazujących Rosjan w cieplejszym świetle jest *Mała Moskwa*, której główny wątek dotyczy romansu żony radzieckiego oficera z polskim wojskowym (Grupa 2014: 30-36).

Na tym tle interesujący przypadek stanowi serial komediowy nadawany od 1999 r. „Świat według Kiepskich”¹. Do końca 2015 r. wyemitowano 480 odcinków ŚwK, co czyni go drugim najdłużej emitowanym polskim serialem po „Klanie” (Wojciechowska 2013; Wikia 2016), a zarazem najdłużej realizowanym sitcomem na świecie (Nosowski 2016: 10). Przez kilkanaście lat w satyrycznej konwencji w „ŚwK” ukazywana była zmieniająca się polska rzeczywistość i wiele aktualnych problemów społecznych. Mimo bardzo niechętnego przyjęcia przez krytyków i najbardziej poczytne czasopisma, m.in. „Gazetę Wyborczą” i „Politykę” (zob. m.in. Godzic 2004: 238-240), które w 2006 skłoniło stację „Polsat” do rocznej rezygnacji z produkcji (Czubkowska 2009), serial niezmiennie utrzymywał wysoką oglądalność, która rzadko spada poniżej 2 mln widzów, a niektóre odcinki gromadziły przed telewizorami nawet kilkanaście milionów osób (por. Godzic 2004: 239; Kurdupski 2015). Ze względu na skalę oddziaływania i długi okres emisji, a przede wszystkim – dużą częstotliwość występowania motywów rosyjskich i radzieckich – „ŚwK” jest nieocenionym materiałem źródłowym w analizie stereotypu Rosjanina w polskiej przestrzeni społecznej. Podstawowym problemem badawczym w niniejszym studium jest kwestia konfrontacji obrazu Rosjan, Rosji i języka rosyjskiego w popularnym serialu z rozpowszechnionym w Polsce wizerunkiem sąsiadów ze Wschodu: czy twórcy „ŚwK” odtwarzają obiegowe stereotypy czy też sami je tworzą lub modyfikują?

Warto dodać, że twórcy serialu to w większości osoby, które urodziły się i dorastały jeszcze w czasach komunizmu, kiedy to stosunki Polski z Rosją chcąc nie chcąc były nieco bliższe niż obecnie. Natomiast długoletnim reżyserem serialu był Okił Khamidow, który urodził się w ZSRR (w Duszanbe), a studiował w Moskwie. Być może okoliczności te w jakimś stopniu wpływają na przedstawiany w serialu obraz Rosji.

W „ŚwK” watki rosyjskie przejawiają się na równych płaszczyznach – językowej, historycznej, kulturowej i realioznawczej.

Język:

W serialu „czysty”, zgodny z literacką normą język rosyjski pojawia się rzadko. W wielu odcinkach usłyszeć możemy wypowiedzi uosabiające to, co kojarzy się Polakom z językiem rosyjskim. Ta specyficzna postać ruszczyzny występuje przede wszystkim w

¹ Dalej „ŚwK”.

wyrazach polskich w mowie bohaterów władających językiem rosyjskim jako rodzimym lub w mowie Polaków, zwracających się do osób rosyjskojęzycznych.

Na poziomie fonetyki język rosyjski jest kojarzony z wymową miękkich spółgłosek [t'], [d'], [s'], [z'], np. *kościół* [kos't'uł], *się* [s'e] *powiększają s'e*, *przepalila s'e*; *grozili* [graz'i'l'i], *pierwsi* [p'erfs'i], jak również z tendencją do zmiękczenia spółgłosek w ogóle (zwłaszcza przed samogłoską [e]), np. *al'e* [ál'ə], *konstruktjor* (pol. konstruktor), PZPR wymawiane jako [p'e-zet-p'e-er] zamiast pol. [pe-zet-pe-er], *Ferde* [f'erdek], *w kiblu* [f k'ibl'e], *laleczka* [lal'ečka], *Ferdynand* [f'erdynant]. Dotyczy to również tych spółgłosek, które w języku rosyjskim zawsze są twarde [c] – [P'er'ev'ez'enc'evo].

Kolejnym zjawiskiem fonetycznym, które Polacy wiążą z językiem rosyjskim, jest akanie. Można odnotować wiele przykładów wspomnianego zjawiska w "ŚwK", np. *od władzy polskiej* [ad władzy polskiej], *grozili* [graz'i'l'i], *rozkaz* [raskas], *Kozłowski* [Kazłowski]. W ŚwK pojawiają się również przypadki wymowy [r'e] zamiast polskiego [że] w wyrazach polskich przy zapisie *rze*, np. *striemiennego* [стр'ем'ен:эго] pol. Strzemiennego, pełnogłosu (np. p'el'em'en'i) oraz dyftongoidalności samogłosek.

Jeśli chodzi o zjawiska fleksyjne, język rosyjski w ŚwK jest kojarzony z końcówką –ut w 3. os. liczby mnogiej czasownika, np. pol. nie doceniają [ńe doceńajut, н'э доцен'яйут], pol. nie pozwalają [ńe pozwol'ajut, н'э позвол'яйут], pol. nie chowają się [ńe chovajuts'a, н'э ховайутс'а]; końcówką –u w czasowniku (niekoniecznie kojarzy się z 1 os. l. poj.), np. бегая за мною (w tr. rozkazującym), *ja muszę* [ja mušu], *proszę* [prošu], *spakuję się i przyjdę* [ja śę spakuju i paidu]. Jedną z najbardziej charakterystycznych cech fleksyjnych języka rosyjskiego dla twórców ŚwK jest końcówka –u w bierniku rzeczowników II deklinacji, np. *Kup pan lalieczku, toaletę* [toal'etu], *paszczę* [pašču]. Ponadto odnotowano przypadki użycia końcówki –om w 1 os. l. mn. czasownika, np. pol. napijemy się [nap'ijomsa], porozmawiamy [porozmav'ajomsa]. Ostatni przykład pokazuje także dodanie zwrotnego postfiks-u -s'a w czasowniku, który nie jest zwrotny ani w języku polskim ani w rosyjskim. Wielokrotnie występują również rosyjskie końcówki przymiotników polskich, np. *dlugije, gęstyje, pięknyje*.

Najczęściej używaną rosyjską konstrukcją składniową w ŚwK jest grupa **нет** *кого-чезо*, np. *kommunizma niet, w ogóle Sowietkowo Sojuza niet, u Paździocza uże miejsca niet*. ŚwK obfituje też w przykłady rosyjskiej frazematyki (w tym frazeologii). Jeśli sądzić na podstawie serialu, to za najbardziej rozpowszechnione rosyjskie wyrażenie należałoby uznać przekleństwo *ёб твою мать*, które występuje tutaj w najróżniejszych wariantach (np. *ёбют вашу мать; молчатъ, ёбет ему мать; ёбет матрѣшка мать; ёб его мать*). Innymi często występującymi rosyjskimi zwrotami są: *так точно* (wiele razy w odcinku „Towariszcz

komandir”), *я тебя люблю* (napis na niebie w „Towariszcz...” w postaci *ja tjebia ljubliu kamandir*), *без водки не разберёшь* i inne wersje (np. *biez póllitra nie razbieriosz*), *меня зовут ...*, *Здравствуйте!*, *Ну, погоди! Товарищи, что вы там делаете друг с другом?* W zakresie leksyki jednowyrazowej, jednostkami o największej częstotliwości użycia w ŚwK są: *стаканчик, жопа, конечно, ребята, сволочь*.

Język rosyjski jest kojarzony również ze specyficzną antroponimią. Chodzi tutaj przede wszystkim o imiona odojcowskie, nazywanie bohaterów polskich poprzez imię oraz imię odojcowskie, np. *Ferdynandzie Józefowiczu, Marian Marianowicz Paździoch* [mar¹an mar¹anowicz pazd¹ox]. Wśród nazwisk najczęściej pojawiają się formy zakończone na *-aja*, *-ow (-ew)*, *-ko*. Ciekawostką jest to, że podstawą słowotwórczą często są w nich wyrazy wulgarne (polskie lub rosyjskie), np. Walentina Twiordo**żop**naja (ros. *жопа*), Tamara Staro**dup**cewa (pol. *dupa*), Iwan Niczypuruk **Jeb**iewdenko (ros. *ебать*; pol. *jebać*), Jekatierina Iwanowna **Pierd**ziżajewnaja (pol. *pierdzieć*). W ostatnim przykładzie oprócz wulgarnej motywacji występuje zmieszanie dwóch form przymiotnikowych: dzierzawczej-ojcowskiej z jakościową. Najbardziej obfitującym w rosyjską antroponimię odcinkiem „ŚwK” był „Psychuszkina”, którym bohaterowie, za sprawą czytanej przez Ferdynanda rosyjskiej powieści, przenoszą się w jego wyobraźni do rosyjskiego dworku na prowincji w przededniu Rewolucji Październikowej. –

Kultura:

Nawiązania do rosyjskiej i radzieckiej kultury są w „ŚwK” bardzo częste. Były to m.in. pieśni z czasów ZSRR. W odcinku „Kazachstańskie wieciera” śpiewane były: *Широка страна моя родная, Мой адрес – советский союз, Пусть всегда будет солнце², Подмосковные вечера*, a w odcinku „Towariszcz komandir” *Катюша*. Popularne utwory ludowe – *Калинка, Ехали цыгане, Загулял парень молодой* można było usłyszeć głównie w odcinkach, w których motywy rosyjskie, radzieckie i wschodnie stanowiły oś fabuły, ale i w bardziej nieoczekiwanych momentach. Inne rosyjskie piosenki w serialu to: *Нас не догонят* (grupy Tatu) w odcinku „Matrioszka”, *Очи чёрные* w odcinkach „Browar z kominem” i „Czarny lulek”, „Туртум пыртум”; *Волга, Волга, мать родная* w odcinku „Szczer lądowy”, *Вечерний звон* w odcinkach „Matrioszka” i „Babski wieczór”. Z rosyjską muzyką w „ŚwK” wiąże się też taniec. W odcinkach „Towariszcz komandir” oraz „Zbrodnia i kara” bohaterowie tańczą do suity z baletu „Jezioro Łabędzie”, a w „Łabudibuda” i „Matrioszka” pojawia się popularny kazaczok.

² Także w odcinku „Matrioszka”.

W różnych odcinkach pojawiają się postacie i przedmioty powszechnie kojarzone z rosyjską kulturą. Oprócz wspomnianego już odcinka pt. „Matrioszka”, w którym bohaterkami są spersonifikowane matrioszki, w „Worze świętego Mikołaja” występuje Dziadek Mróz. Na uwagę zasługują także nawiązania do rosyjskiej literatury. „Zbrodnia i kara” w luźny sposób opiera się na motywach powieści Dostojewskiego, w „Psychuszkynie” fikcyjna rosyjska powieść stanowi oś fabuły, a w „Matrioszcze” można usłyszeć przerobioną wersję wiersza Agnii Barto *У Натаси дел немало*, w której zamiast tytułowej Nataszy i jej zajęć pojawia się matrioszka pracująca w szwalni Paździocha. Wiersz A. Barto to niejedyne odniesienie do rosyjskiej kultury dziecięcej, ponieważ w odcinku „Horror models” Ferdek wypowiada strawestowane słowa wilka z *Hy, nozodu: Paździoch, nu, pogodi!*

Historia:

Nawiązania do rosyjskiej historii w „ŚwK” dotyczą najczęściej okresu radzieckiego. Mają one bardzo zróżnicowany charakter. W kilku odcinkach jest to po prostu napis „CCCP” lub czerwona gwiazda na butelkach, puszkach i innych pojemnikach, które w zamierzeniu twórców serialu miały zawierać produkty ze Wschodu. W odcinku „Wór świętego Mikołaja” można usłyszeć melodię hymnu ZSRR. Wielokrotnie wspomniane były organizacje, instytucje i postacie historyczne: NKWD, towarzysz Breżniew, Jurij Gagarin lub Łajka, a w odcinku „Krawczyk” Paździoch ustylizowany na Lenina staje na podeście, w charakterystycznym dla wodza rewolucji geście wyciąga rękę i przemawia do ludzi. Wydarzenia związane z Rewolucją Październikową były jednym z wątków „Psychuszki”.

Realia:

Z serialu wyłania się najczęściej obraz Rosji jako źródła różnych dziwnych produktów, tzn. produktów o podejrzanej jakości lub dziwnych bądź niebezpiecznych właściwościach, które mają ze sobą bohaterowie rosyjscy lub które można kupić od „ruskich” na bazarze, np. radioaktywne pierwiastki (pluton) w odcinku „Kazachstańskie wiciera”, kupiony na bazarze od ruskich emulgator do pizzy, który okazał się stosowaną przez NKWD substancją do rozmiękczenia ludzi (na pojemniku z tą substancją widnieje napis *Внимание! Продукт боевой опасности!* w odcinku „Okrutna pizza”); kupiony na bazarze od „ruskich” dezynfektor, który spowodował wybuch w ubikacji.

Jeśli chodzi o rosyjską geografę, to najczęściej pojawiającym się miejscem jest jezioro Bajkał (np. „suszona rybka prosto z Bajkału” w odcinku „Kazachstańskie wiciera”). Jedną z największych słabości Rosjan i ludzi radzieckich jest alkohol, co jest w pełni zgodne z istniejącym w polskiej świadomości wyobrażeniem o Rosjanach. Na przykład w odcinku pt.

„Kazachstańskie wieciera” przybyły z Kazachstanu Saszka opróżnia jednym haustem szklankę 80-procentowego bimbru, po czym narzeka, że nie do końca mu wyszedł ten napój, gdyż jest za słaby. W tym samym odcinku Saszka, wskazując na szklankę z samogonem, mówi „U nas na fsio antidotum”. W odcinku „Towariszcz komandir” oraz „Matrioszka” rosyjskie bohaterki jednym haustem wypijają całą butelkę wódki.

W ŚwK Rosja (ZSRR) jest przedstawiana również jako miejsce, gdzie istnieją różne dziwadła i gdzie się prowadzi podejrzane interesy, np. biznes przy wykorzystaniu węża Waśki w odcinku pt. „Kazachstańskie wieciera”; W odcinku pt. „Siłaczka” jedną z bohaterek jest Rosjanka Walentina Twiordożopnaja, kobieta, która wygina zębami stal, rozbija głową mur i sika na stojąco. Wspomniany „Towariszcz komandir” i „Odyseja kosmiczna” to odcinki nawiązujące do aktywności ZSRR i Rosji w kosmosie oraz jej wpływu na kulturę. Radziecki robot kosmiczny i rakieta, a także stacja kosmiczna „Sojuz” obrazują skojarzenia, jakie u wielu Polaków wywołuje wschodni sąsiad.

Można również odnieść wrażenie, że Rosjanie – przynajmniej w czasie, gdy powstawały pierwsze sezony – kojarzyli się z handlem na bazarach, gdyż motyw ten przewija się w wielu odcinkach (np. w odcinku pt. „Zagadka nieśmiertelności” Mariolka kupiła Ferdkowi piwo „Крепкое пиво”, gdy w Polsce przestano produkować piwo. Z kolei w jednym z nowszych odcinków (pt. „Kopakabana”) pojawia się para Rosjan, która jest zainteresowana kupnem mieszkania Kiepskich. Są obwieszani złotem, ubrani w skóry, wyglądają jak osoby prowadzące nie do końca legalny biznes, co jest zapewne próbą ukazania „nowych Ruskich”. Rosjanie w „ŚwK” kojarzeni są również ze specyficznymi strojami. Paździuch w „Matrioszcze” tańczy kozaka ubrany w czerwoną rubachę i czapkę leninówkę. Saszka i Irinka w „Kazachstańskich wiecierach” mają na sobie ortalionowe dresy, a w rękach trzymają kraciaste torby-„bazarówki”. Odcinek ten, a także „Psychuszkin”, „Towariszcz komandir”, „Tyrtum pyrtum” i „Matrioszka” są najlepszym dowodem dużego znaczenia Rosji i ZSRR w serialu, ponieważ ich fabuła została nakreślona wokół wątków wschodnich.

W ŚwK stosunki polsko-rosyjskie (czy też polsko-radzieckie) są na ogół przedstawiane jako ciepłe czy wręcz przyjacielskie. Rosyjscy oraz radzieccy bohaterowie są przedstawiani raczej z sympatią (np. Katusza w „Towariszcz komandir”, Saszka i Irinka w „Kazachstańskie wieciera”, matrioszka w „Matrioszcze”). O czasach radzieckich mówi się tutaj z pewnym sentymentem. Często wspomina się o przyjaźni polsko-radzieckiej, np. w odcinkach „Złoty gol”, „Towariszcz komandir”, „Odyseja kosmiczna”. Relacje z Rosjanami nie są tu wolne od negatywnych cech, składających się na stereotyp Rosjanina w Polsce, ale w serialu nabierają one innego znaczenia niż w badaniach opinii publicznej. Na przykład,

upodobanie Rosjan do alkoholu ukazane m.in. w „Tyrtum-pyrtum” i „Odysei kosmicznej” traci swój negatywny wydźwięk i staje się elementem ironicznego autostereotypu Polaków, w momencie, w którym okazuje się, że picie łączy oba słowiańskie narody. Z kolei umieszczanie w poszczególnych odcinkach nawiązań do postaci Lenina lub Gagarina pokazuje, że są to elementy wspólnej pamięci historycznej. Wydaje się, że najlepszą odpowiedzią na postawione we wstępie pytanie o to, jak w „ŚwK” wykorzystywane są stereotypy, jest stwierdzenie, że nie są one ani tworzone, ani odtwarzane, lecz przetwarzane, a ze względu na duży zakres oddziaływania serialu, mogą one z czasem wpłynąć na postrzeganie Rosji i jej historii przez młodych Polaków, którzy nie pamiętają już okresu PRL, Układu Warszawskiego i RWPG.

Bibliografia

- Benedyktowicz Z., 2000, *Portrety „obcego”. Od stereotypu do symbolu*, Kraków: Wyd. UJ.
- Błuszkowski J., *Przemiany stereotypów narodowych w procesie transformacji systemowej w Polsce*, „Studia Polityczne” 11, s. 93-106 <http://biblioteka.oapuw.pl/wp-content/uploads/2013/03/buszkowski-przemiany-stereotypw-narodowych.pdf> [dostęp 15.09.2015].
- CBOS, 2015, Komunikat z badań 14/2015. Stosunek do innych narodów, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_014_15.PDF [dostęp 15.09.2015].
- Czubkowska S., 2009, *To już 10 lat „Świata według Kiepskich”*, <http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/142224.to-juz-10-lat-swiata-wedlug-kiepskich.html> [dostęp 31.01.2016].
- Ćwiek-Karpowicz J., 2006, *Opinia publiczna o obawach i nadziejach wobec Rosji i Niemiec*, Instytut Spraw Publicznych, dokument elektroniczny, <http://www.isp.org.pl/files/16745939410666405001142869007.pdf> [dostęp 15.09.2015]
- EP, 1996, *Encyklopedia Powszechna PWN, t.6*. Warszawa: PWN.
- Głuszkowski M., 2015, *Satyryczna funkcja stereotypów na przykładzie analizy porównawczej polskich i rosyjskich anegdot i dowcipów* [w:] K. Dembska, M. Głuszkowski (red.) *Rosja w dialogu Kultur, t.1*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, s. 393-404.
- Godzic W., 2004, *Telewizja i jej gatunki po „Wielkim Bracie”*, Kraków: Universitas.
- Grupa M., 2012, *Rusofobia i stereotypy na temat Rosjan funkcjonujące w Polsce w latach 1989 – 2010*, niepublikowana praca licencjacka napisana pod kier. A. Kozyrskiej, Toruń: UMK.
- Grupa M., 2014, *Obraz Rosji i Rosjan w filmie polskim w latach 2007-2012*, niepublikowana praca magisterska napisana pod kier. I. Massaki, Toruń: UMK.

Grzegorzycykowa R., 1998, *O rozumieniu prototypu i stereotypu we współczesnych teoriach semantycznych*, [w:] J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.) *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Wrocław: Tow. Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej.

Hillmann K.-H., 2007, *Wörterbuch der Soziologie*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

Kępiński A., 1990, *Lach i Moskal. Z dziejów stereotypu*, Warszawa-Kraków: PWN.

Kępiński A., 1995, *Geneza i funkcjonowanie negatywnego stereotypu Rosji i Rosjanina*, [w:] T. Walas (red.), *Narody i stereotypy*, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.

Kurdupski M., 2015, „Świat według Kiepskich” stracił 230 tys. widzów. 18,2 mln zł z reklam, <http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/swiat-wedlug-kiepskich-stracil-230-tys-widzow-18-2-mln-zl-z-reklam> [dostęp 31.01.2016].

Mudyń K., 2002, Stereotyp // Frieske et al. 2002 [w:] K. W. Frieske, H. Kubiak, G. Lissowski, J. Mucha, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Encyklopedia socjologii t.4*, Warszawa: Oficyna Naukowa, s. 119-123.

Nosowski P., 2016, *Z niezwykła wizytą. Walentynki u Kiepskich*, „Kropka” nr 6 (513) 12-18.02.2016, s. 8-10.

Quasthoff U.M., 1998, *Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambivalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej* [w:] J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.) *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Wrocław: Tow. Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej.

Wikia, 2016, *Lista odcinków serialu „Świat według Kiepskich”*, http://kiepscy.wikia.com/wiki/Lista_odcink%C3%B3w_serialu_%E2%80%9E%C5%9Awiat_wed%C5%82ug_Kiepskich%E2%80%9D [dostęp 31.01.2016].

Wojciechowska R., 2013, *Kiepscy biją rekordy! Ferdek wszedł właśnie na plan nowego sezonu*, „Dziennik Bałtycki” 19.01.2013, <http://www.dziennikbaltycki.pl/artykul/742399,kiepscy-bija-rekordy-ferdek-wszedl-wlasnie-na-plan-nowego-sezonu,2,id,t,sa.html> [dostęp 31.01.2016].

The (re)produced stereotype. Russian language, Russians and Russi in the TV series „The World According to the Kiepskis” (Świat według Kiepskich)

Because of the centuries-old neighbourhood and the significant role played in our part of the world, Russia is still present in Polish mass culture. The entertainment character of many TV programmes quite often bears fruits with a laidback attitude towards the picture of Russia and Russians – the producers of popular TV series are not obliged to create their pictures on the basis of facts, but if they completely ignored them, their products would not be associated with Russia. The facts are usually replaced with stereotypes, which form the basis for the characters and reality representing Russians, Russia and Russianness (and also the East and Sovietness). The TV series *The World According to the Kiepskis* because of its social character, history (the second longest TV series in Poland, broadcasted since 1999) and popularity (high average viewership approx. 3 million watchers) is an ideal material for our study. We have analysed the episodes with Russian motives: Russian or post-Soviet characters, clues or utterances in Russian (or pretending to be Russian). The main aim of the given research was to answer the question, if the popular culture still reproduces the stereotypes, e.g. the popular picture

of the Russian language, which differs from Polish with adjective endings and vowel reductions, or – on the contrary – Poles learn from the TV series about the sound and lexis of Russian, which continuously becomes more exotic for them.

Stereotyp (od)tworzony. Język rosyjski, Rosjanie i Rosja w „Świecie według Kiepskich”

(Woc)создаваемый стереотип. Русский язык, Россия и русские в многосерийном фильме «Дела Кепских» (Świat według Kiepskich)

Поскольку Россия – это многовековой сосед Польши, имеющий вдобавок большое значение в нашей части мира, неудивительно, что она присутствует в польской массовой культуре. В связи с развлекательным характером многочисленных продукций их авторы довольно свободно относятся к созданию образа России и русских. Создавая такой образ, авторы популярных телесериалов не обязаны опираться на факты, но если бы они их полностью проигнорировали, экранный образ России перестал бы с ней ассоциироваться. Вместо фактов чаще всего употребляются стереотипы, на основе которых создаётся экранный образ России, русских и всего, что русское (равно как образ Востока и советскости). Телесериал "Дела Кепских", ввиду своего социального характера, временных рамок (это второй самый старый польский телесериал; он создаётся с 1999 года) и большого влияния (постоянная аудитория сериала, составляющая 3 млн. зрителей) представляет собой идеальную эмпирическую основу нашего исследования. В данной статье анализируются те серии "Дел Кепских", в которых имеются русские мотивы. Главная цель работы – ответить на вопрос: продолжает ли массовая культура воссоздавать стереотипы (напр. существующее в польском массовом сознании представление о русском языке, отличающемся от польского флексией прилагательных или аканьем) или же, наоборот, именно упомянутый телесериал является источником, из которого поляки получают знания о всё более экзотических для них России, русском языке и русской культуре.